

УДК 331.556

Лизанець А.Г.

ЗОВНІШНЯ МІГРАЦІЯ В РЕГІОНІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

У статті здійснено аналіз стану та динаміки міграційних процесів у Закарпатській області в сучасних умовах. Визначено структуру мігрантів залежно від мети виїзду за кордон, ступеня легальності та тривалості перебування. У результаті дослідження було виділено найбільш вагомими чинниками, які зумовлюють нарощування інтенсивності трудової міграції в регіоні. Зазначено доцільність розмежування економічних та неекономічних мотивів зовнішньої міграції. Систематизовано наслідки трудової міграції для регіону. Обґрунтовано необхідність подальшого удосконалення управління міграційними процесами. Визначені пріоритетні напрями розвитку міграційної політики на державному та регіональному рівнях

Ключові слова: зовнішня міграція, трудова міграція, міграційний процес, міграційна політика.

Постановка проблеми. В сучасних умовах населення України постійно відчуває на собі поєднану дію фінансово-економічної, демографічної, соціальної та політичної криз, які підсилюють одна одну і не дають нашій державі вийти на шлях суттєвого підвищення якості життя і сталого соціально-економічного розвитку. Глибокі структурні зрушення в економіці країни супроводжуються падінням рівня життя населення, зростанням безробіття, неповної зайнятості. Всі ці процеси сприяють інтенсифікації зовнішньої міграції.

Проведені дослідження засвідчують, що зовнішньою трудовою міграцією в Україні загалом охоплено 6,8-9,1 % економічно-активного населення. Згідно з ОТМ-2012 більше 70 % українських трудових мігрантів — це мешканці Західної України. У цьому регіоні у трудовій міграції брали участь 10,8 % населення у віці 15-70 років, тоді як на півдні України відповідний показник становив 1,9 %, на півночі — 1,3 %, на сході — 1 %, а в центрі — менше 1 % [3, с.11].

Висока міграційна активність є однією з характерних рис соціального розвитку Закарпатської області. Зовнішня міграція виявляється масовим і соціально значущим явищем, що позначається на демографічній ситуації, стані регіонального ринку праці, добробуті громадян. За сучасних умов існує загроза подальшого нарощування темпів міграції, що актуалізує потребу оцінки можливих причин і наслідків, а також розробки превентивних заходів щодо регулювання міграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомими теоретичними напрацюваннями у сфері аналізу зовнішніх міграційних процесів здійснені вітчизняними науковцями. У працях Є.В. Дронь, В.Г. Заньковської, В. Капітана, К. Кравчука, О. Малиновської, А.О. Надточія, Н.А. Сирочук та інших акцентовано увагу на аналізі тенденцій розвитку зовнішньої міграції та її впливу на

соціально-економічний розвиток країни. Натомість недостатньо дослідженими виявляються проблеми управління міграційною активністю населення на регіональному рівні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз сучасного стану, причин та наслідків інтенсифікації зовнішньої міграції у Закарпатській області, визначення подальших напрямів оптимізації регіональної та державної міграційної політики в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Обстеження зовнішньої міграції обмежується офіційною статистикою, яка часто не дає об'єктивної картини стану справ. Міграційні тенденції на ринку праці Закарпатської області 2010-2015 рр. відображені у табл. 1 та на рис. 1. Відслідкувати зміни у кількості мігрантів за 2014 р. є неможливим у зв'язку з виключенням з офіційної статистики даних щодо зовнішньої міграції.

Характерною ознакою зовнішньої міграції у Закарпатській області є асиметричність міграційних потоків: область в основному виступає донором робочої сили. Статистичні дані засвідчують постійну тенденцію до нарощування показників зовнішньої еміграції. У 2015 р. чисельність офіційних емігрантів у 5,7 раза перевищила чисельність іммігрантів.

Загалом у структурі мігрантів Закарпатської області за ступенем легальності можна виділити чотири групи:

1) офіційна трудова міграція, яка передбачає переміщення за кордон із декларуванням участі у трудовій діяльності як мети виїзду. Це легальні трудові мігранти в приймаючих країнах, яких фіксує офіційна статистика;

2) неофіційна легальна міграція – поїздки за кордон з декларованою метою туризму, відвідування родичів тощо, з подальшим працевлаштуванням та реєстрацією в приймаючій країні. Вітчизняна статистика не відстежує учасників таких поїздок, проте вони стають легальними трудовими мігрантами в країнах-реципієнтах;

3) успішна нелегальна міграція – поїздки за кордон, пов'язані з незареєстрованою зайнятістю видами діяльності, дозволеними законодавством відповідних країн;

Таблиця 1

Інтенсивність зовнішніх (міждержавних) міграційних процесів у Закарпатській області за 2010-2015 рр. [7]

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2015 р.
Зовнішня імміграція	302	290	324	276	266
Зовнішня еміграція	362	360	475	604	1519
Загальний приріст (скорочення)	-60	-70	-151	-328	-1253

Рис. 1. Динаміка міждержавних міграційних потоків у Закарпатській області

* Власна розробка автора на основі [7]

4) міграція жертв злочинних угруповань – торгівля людьми або зайнятість протиправною діяльністю за кордоном не з власної волі.

Найбільшу питому вагу у складі емігрантів області (понад 90 %) становлять особи, які здійснюють офіційну та неофіційну легальну міграцію (I та II група).

Щодо тривалості міграції, то доцільним є виділення тимчасових трудових мігрантів (заробітчан) та спеціалістів, які шукають можливості виїзду в іншу країну на постійній основі шляхом отримання стабільної високооплачуваної роботи. Для прикордонних регіонів, до яких належить і Закарпаття, більш властивою є короткочасна та сезонна трудова міграція.

З огляду на особливості територіального розташування трудовій міграції населення регіону сприяє лібералізація умов перетину кордону та інституційні переваги працевлаштування в ЄС жителів прикордонних територій. Мова йде про активізацію транскордонної міграції, зумовленої такими причинами:

- запровадження режиму малого прикордонного руху між Україною, Угорщиною та Словаччиною, який передбачає можливість перебування у 30-50 км прикордонній зоні без візи [10]. При цьому термін перебування не має перевищувати 30 днів протягом одного візиту та загалом не перевищувати 90 днів впродовж 6 місяців;

- можливість отримання карти угорця, яка дає право на отримання безкоштовної візи на довготермінове перебування в Угорщині з можливістю багаторазового перетину кордону, а також право на легальне працевлаштування на території цієї країни, на здійснення

підприємницької діяльності на умовах громадян країн ЄС. Власник відповідної карти має першочергове право на отримання фінансової підтримки, призначеної для допомоги угорцям з-за кордону, з державного бюджету або з бюджетів місцевих органів влади;

- наявність особливих умов працевлаштування для сезонних працівників. Зокрема у Польщі діє регламент сезонного працевлаштування для українців, який дає їм можливість працювати сезонно, наприклад, у сфері аграрного виробництва, без додаткового оформлення офіційного дозволу на працю [10].

До інших чинників, які сприяють збільшенню обсягів міждержавної еміграції в регіоні, на нашу думку, належать:

- військові події на сході, які стали основною причиною внутрішньої міграції зі східних у західні області України, а також викликають масову зовнішню міграцію у Закарпатській області для уникнення мобілізації;
- кризові тенденції в економіці, наслідком яких є масові скорочення та зростання рівня безробіття;
- девальвація національної валюти, яка призвела до зростання цін, зниження реальної заробітної плати та суттєвого зниження рівня добробуту населення;
- розчарування від економічної та політичної нестабільності в Україні;
- неможливість реалізації кар'єрних амбіцій тощо.

З огляду на чинники мотиви зовнішньої міграції в регіоні можуть бути:

а) економічні: отримання додаткового заробітку для підвищення власного добробуту та

добробуту своїх сімей, накопичення стартового капіталу для започаткування власного бізнесу;

б) неекономічні: здобуття професійного досвіду та нових трудових навичок; уникнення мобілізації (для осіб чоловічої статі); вивчення або поліпшення знання мови, самореалізація тощо.

Процеси трудової міграції можуть бути оцінені по-різному з точки зору регіону-донора та країни-реципієнта. До позитивних наслідків зовнішніх міграційних процесів для Закарпатської області як регіону-донора належать:

- зниження напруги на регіональному ринку праці через виїзд частини економічно активного населення за кордон;

- підвищення платоспроможності домогосподарств прикордонних регіонів. Середній розмір зарплати трудового мігранта за кордоном становить 930 дол. США на місяць, що майже у п'ять разів перевищує середню зарплату штатного працівника на українських підприємствах (середньомісячна заробітна плата у 2015 р. становила 4195 грн [7], що у перерахунку за курсом 23 грн за 1\$ становить 182,4 \$). Найвищим є рівень оплати праці у Чехії (1137 \$), Італії (1056 \$), а порівняно нижчим у Польщі (біля 560 \$ на місяць) [3];

- інвестиції зароблених коштів у розвиток регіону за рахунок активізації підприємницької діяльності;

- збільшення обсягів споживання товарів та послуг внутрішнього виробництва;

- позитивний вплив на стан платіжного балансу регіону.

До негативних наслідків зовнішньої трудової міграції слід віднести:

- зменшення пропозиції кваліфікованої робочої сили на регіональному ринку праці, тобто втрата трудового потенціалу регіону;

- освітня система працює на підготовку фахівця, який буде створювати додану вартість за межами країни;

- декваліфікація працівників у зв'язку із невідповідністю роду діяльності під час трудової міграції їх первинній спеціалізації. Зокрема, 25,1 % мігрантів, які в Україні належали до групи «професіонали, фахівці, технічні службовці», працюють у інших країнах за найпростішими професіями, ще 14,5 % мігрантів з цієї групи зайняті за кордоном у сфері торгівлі та послуг [7];

- неконтрольована міграція спотворює професійно-кваліфікаційну структуру трудових ресурсів країни;

- погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням на регіональному рівні;

- посилення залежності регіональної економіки від іноземного попиту на робочу силу;

- негативний вплив на регіональний ринок праці. Члени домогосподарств трудових мігрантів, молодь, отримуючи грошові перекази, мають меншу вмотивованість щодо пошуку роботи. Посилюються тенденції зниження мотивації до

працевлаштування, поширення стандартів утриманського способу життя серед дітей та родичів трудових мігрантів;

- руйнування та порушення сімейних зв'язків та сімейних цінностей;

- поширення проявів соціального сирітства, яке виникає у зв'язку з виїздом батьків за кордон для працевлаштування на тривалий період часу.

У контексті подальших перспектив трудової міграції в Україні та у Закарпатській області, зокрема, варто зазначити про зростання кількості осіб, які здобувають освіту за кордоном. Так, з початку століття кількість українських студентів зросла в Польщі у 6 разів, в Чехії – в 22,5 раза, в Італії – в 45 разів [4]. Іншими словами, особливо стрімко вона зростала в країнах, де внаслідок трудової міграції українців сформувалися діаспори або створилися потужні міграційні мережі. Не можна не враховувати перспективи трансформації частини навчальної міграції у трудову, що призведе до зростання питомої ваги молоді у складі трудових мігрантів.

Подальше погіршення економічної та політичної ситуації в країні, нарощування кризових явищ стимулює поступову зміну частини короткотермінових поїздок на більш тривалі, а також на еміграцію для постійного проживання.

Враховуючи перспективи спрощення візового режиму як наслідок імплементації Угоди про асоціацію України та ЄС, можна прогнозувати подальше нарощування зовнішніх міграційних процесів. Так, у ст. 18 Угоди про асоціацію України та ЄС зазначається, що «існуючі можливості доступу до зайнятості для українських працівників, надані державами-членами згідно із двосторонніми договорами, мають бути збережені, а у разі можливості, поліпшені», а також те, що «Рада Асоціації зобов'язується розглянути можливість надання інших більш сприятливих положень у додаткових сферах, зокрема можливості доступу до професійного навчання згідно із законами, умовами та процедурами, чинними у державах-членах та в ЄС, при цьому беручи до уваги ситуацію на ринку праці у державах-членах та в ЄС» [9].

Не виключеним є подальше нарощування нелегального сегменту еміграції з регіону. На сьогоднішній день для працівників-мігрантів типовим є легальний в'їзд та перебування за кордоном, проте нелегальне працевлаштування. За таких умов запровадження безвізового режиму поїздок до ЄС може сприяти подальшому поширенню працевлаштування українців на «сірому» ринку праці впродовж дозволеного тримісячного терміну протягом кожних півроку перебування. Підтвердженням можливості зростання обсягів нелегального працевлаштування за кордоном свідчить факт різкого збільшення чисельності українців, які подають у зарубіжних державах клопотання про надання притулку (у Польщі протягом 2014 р. було подано 23 тис. таких клопотань) [6].

Таким чином, оцінка можливого розвитку зовнішньої міграції у Закарпатській області вимагає здійснення певних заходів на державному та регіональному рівнях з метою мінімізації її негативних наслідків, максимального використання позитивних для громадян та регіону результатів.

До основних напрямів подальшого розвитку міграційної політики повинні належати:

- на регіональному рівні: стимулювання розвитку регіону шляхом відродження місцевої економічної ініціативи, розвитку підприємництва, що сприятиме скороченню зовнішньої та нарощуванню внутрішньої трудової міграції і стабілізації ситуації на регіональному ринку праці; розробка сучасних організаційно-правових механізмів стимулювання залучення коштів трудових мігрантів у розвиток підприємництва; створення інституційної бази для функціонування легального транскордонного ринку праці; запровадження інформаційно-консультативної підтримки трудових мігрантів за кордоном; врахування міграційного компоненту при розробці

та впровадженні програм соціально-економічного розвитку регіону;

- на державному рівні: удосконалення законодавства, зокрема, прийняття закону України про зовнішню трудову міграцію; подальша реформа органів виконавчої влади у сфері міграції; розвиток міжнародного співробітництва; поглиблення наукових досліджень у сфері міграції та удосконалення міграційної статистики.

Висновки. Таким чином, в умовах глибокої економічної кризи інтенсивність зовнішньої міграції в регіоні нарощується, що веде до відтоку значної частини працездатного економічно активного населення. Мінімізувати негативні наслідки міграційних процесів можливо лише за рахунок створення умов для ефективного використання трудового потенціалу регіону, забезпечення високих стандартів життя населення. Перспективи подальших досліджень пов'язані з проблематики вдосконалення міграційної політики держави на регіональному рівні.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дронь Є.В. Трудова міграція в Україні: тенденції та наслідки [Електронний ресурс] / Є.В. Дронь, В.Г.Заньковська. – Режим доступу: zbirnik.bukuniver.edu.ua/issue_articles/38.pdf.
2. Капітан В. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні / В. Капітан // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32. – С. 474-481.
3. Кравчук К. Трудова міграція як фактор економічного зростання в Україні. Аналітична записка М3/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ier.com.ua/files/.../PB_M3_2014_ukr.pdf.
4. Малиновська О. Трудова міграція населення України: чого чекати в найближчому майбутньому? [Електронний ресурс] / О.А. Малиновська // Міграція: Всеукр. інформ.-аналіт. щомісяч. газета. – 2015. – Режим доступу : <http://migraciya.com.ua/news/migrantworkers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-in-the-near-future-part-1/>.
5. Надточій А.О. Причини зовнішньої трудової міграції та оцінка її наслідків для економіки України / А.О. Надточій // Теорія та практика державного управління. – 2015. – Вип. 1 (48). – С. 106-114.
6. Офіційний сайт Державної міграційної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dmsu.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Сирочук Н.А. Міжнародна трудова міграція українців до країн Європейського Союзу: фактори впливу / Н.А. Сирочук // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2014. – № 11. – С. 110–118.
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Міжнародний документ від 27.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
10. Щодо мінімізації негативних наслідків трудової міграції в Карпатському Євро регіоні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lv.niss.gov.ua/articles/463/>.

REFERENCES

1. Dron' Ye.V., Zan'kovs'ka V.H. Trudova mihratsiya v Ukrayini: tendentsiyi ta naslidky [Labour migration in Ukraine: Trends and consequences] Available at: zbirnik.bukuniver.edu.ua/issue_articles/38.pdf. [in Ukrainian].
2. Kapitan V. (2012) Trudova mihratsiya yak aspekt problemy zaynyatosti v Ukrayini [Labour migration as an aspect of the employment problem in Ukraine]. *Efektivnist' derzhavnogo upravlinnya*, Vol. 32, pp. 474-481 [in Ukrainian].
3. Kravchuk K. (2015) Trudova mihratsiya yak faktor ekonomichnoho zrostannya v Ukrayini. *Analitychna zapyska M3/2014* [Labour migration as a factor of economic growth in Ukraine. Policy Brief M3 / 2014] Available at: www.ier.com.ua/files/.../PB_M3_2014_ukr.pdf. [in Ukrainian].
4. Malynovs'ka O. (2015) Trudova mihratsiya naseleण्या Ukrayiny: choho chekaty v nayblyzhchomu maybutn'omu? [Labour migration in Ukraine: what to expect in the near future?] *Migration: Ukrainian*

- information and analytical monthly newspaper Available at: <http://migraciya.com.ua/news/migrantworkers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-inthe-near-future-part-1/> [in Ukrainian].
5. Nadtochiy A.O. (2015) Prychyny zovnishn'oyi trudovoyi mihratsiyi ta otsinka yiyi naslidkiv dlya ekonomiky Ukrainy [The causes of labor migration and assessment of its implications for the economy of Ukraine] Theory and practice of public administration, vol. 1 (48), pp. 106-114 [in Ukrainian].
 6. Ofitsiynnyy sayt Derzhavnoyi mihratsiynoyi sluzhby Ukrainy [State Migration Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.dmsu.gov.ua>. [in Ukrainian].
 7. Ofitsiynnyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [State committee of statistics of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
 8. Syrochuk N.A. (2014) Mizhnarodna trudova mihratsiya ukrayintsiv do krayin Yevropeys'koho Soyuzu: faktory vplyvu [Ukrainian international labor migration to the European Union: impact factors] Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute», vol.11, pp. 110-118 [in Ukrainian].
 9. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony. Mizhnarodnyy dokument vid 27.06.2014 [Association Agreement between Ukraine, on one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other side. International Document of 27.06.2014] Available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].
 10. Shchodo minimizatsiyi nehatyvnykh naslidkiv trudovoyi mihratsiyi v Karpats'komu Yevrorehioni. Analitychna zapyska [To minimize the negative effects of migration in the Carpathian Euroregion. Policy Brief] Available at: <http://lv.niss.gov.ua/articles/463/> [in Ukrainian].